

Биографична колекция
Biography Collection

СКУЛПТОРЪТ, КОЙТО ПРЕСЪЗДАДЕ БЪЛГАРСКОТО ОСВОБОЖДЕНИЕ (1878)

Радослав Спасов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. България е освободена от османско владичество след Руско-турската война от 1877–1878 г. и се превръща в една от новите страни на европейския континент. Възторгът на българите намира израз в създаването на редица паметници, които са посветени на свободата. Най-популярните сред тях са дело на Арналдо Дзоки – известен италиански скулптор от края на XIX и началото на XX век. Той е роден във Флоренция и умира в Рим. Творецът печели много престижни награди в конкурси по целия свят, но неговото име остава в съзнанието на българите с паметниците, посветени на нашето Освобождение. Най-известните произведения на Дзоки в България са Паметникът на Цар Освободител в София, Опълченският паметник в Русе, Паметниците на свободата в Севлиево и Оряхово.

Keywords: Arnaldo Zocchi, artist, monuments, Russian-Turkish war, Bulgarian liberty

Въпреки че историята на България и Италия са различни, в културните традиции между двете държави има нещо много общо, което по някакъв начин свързва всички европейски народи в културен и цивилизационен кръг.

Наред с другите страни, които имат пряко отношение към революционните борби и освобождението на България от османско владичество през 1878 г., голяма роля като въодушевление и като символи изиграват италианските модели – преди всичко гарибалдийското движение.

Примерът на италианците за създаване на независима държава става модел на най-ярките фигури в освободителното ни движение: Георги Раковски (1821–1867), Васил Левски (1837–1873), капитан Петко войвода (1844–1900) и др. Голямо впечатление на нашите поборници прави прословутият поход на хилядата гарибалдийци, а славата на Джузепе Мацини (1805–1872) и неговата организация „Млада Италия“ достигат и до българските земи под османска власт и намират своето достойно място в нашата възрожденска преса. Български патриоти, впечатлени от идеите на двамата прочути революционери, заминават за Италия, за да се включат в отрядите на Джузепе Гарибалди (1807–1882).

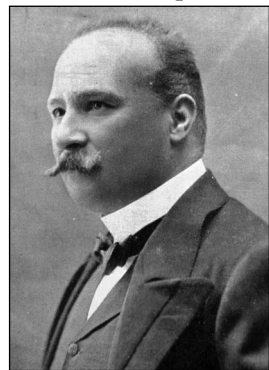
Идеите на Раковски за освобождение на България са повлияни от тактиката на Гарибалди – модел, който в Италия дава резултат, но без чужда помощ у нас не успява.

Наред с другите държави, които имат пряко отношение към революционните борби и освобождението на България от османско владичество през 1878 г., известна роля изиграва и Италия. Показателен е случаят с италианския консул в София Виторио Позитано (1833–1886), който с приближаването на частите на руския генерал Йосиф Гурко (1828–1901) към града по време на Руско-турската война в края на 1877 г. заедно с други дипломатически представители отказват да го напуснат, като по този начин предотвратяват опожаряването му от турските войски. Позитано организира въоръжени отряди за борба с мародерстващите банди, както и пожарни команди за потушаване на избухналите пожари, след оттеглянето на османските подразделения.

Руско-турската война от 1877–1878 г. донася освобождението на България и я поставя сред новите страни на европейския континент. По този начин, като модерни европейски държави, Италия и България съществуват от две съседни десетилетия – от 60-те и съответно 70-те години на XIX век.

Връзките между София и Рим стават много по-активни, отколкото понякога изглеждат, и съвсем не са незначителни по отношение на влиянието на политически и културни италиански модели върху новоосвободилата се България.

Един италиански творец – скулпторът Арналдо Дзоки (1862–1940), чрез своите творби започва да присъства в младата държава. Той успява да усети въжделенията на българската душа към свободата и да ги изпълни в талантливите си произведения. Паметниците му, издигнати в чест на Освобождението, се превръщат ведни от символите на новата българска държава. Те са посрещнати с много радост от българите и тези изблици на възторг, на признание и почит говорят, че талантът му е намерил верния път към душата и сърцето на българския народ. Скулптурите му, посветени на Освобождението на България, са посрещани с масов възторг и стават символи на градовете, в които са издигнати.

Арналдо Дзоки

Едни от най-емблематичните паметници: в София – паметникът на Цар Освободител, в Русе – Опълченският паметник, в Севлиево – паметникът в чест на падналите за свободата четници и въстаници, в Оряхово – паметникът в чест на загиналите румънски войници в Руско-турската освободителна война, са дело на Арналдо Дзоки, работил за България в края на XIX и началото на XX век.

Италианският скулптор Арналдо Дзоки е роден на 20 септември 1862 г. във Флоренция, в семейство на скулптори и художници. След завършване на сред-

ното си образование постъпва във Флорентинската художествена академия, където под ръководството на баща си Емилио Дзоки (1835–1913) – професор по скулптура, прави първите си стъпки в изкуството. Арналдо бързо показва таланта си – едва на деветнадесет години с творбата си „Последните дни на Помпей“ жъне голям успех, а с барелефа „Гарибалди, който спасява от австрийците жена си Анита“ става известен в цяла Италия.

Надвадесет и една години печели втора награда в конкурса за построяване на паметник в Рим на италианския национален герой Гарибалди. На двадесет и седем години побеждава в конкурса за изработване на статуята на известния художник от XV в. Пиеро Делла Франческа (1415–1492), за което получава златен медал през 1892 г. Творческият път на Дзоки продължава своя възход – през 1893 г. печели конкурс за изработването на монумент в чест на Луиджи Да Палестрина (1525/6–1594), който е прочут композитор на църковна музика (Капчев, 1907: 105–106).

Може би не е случайно, че поема пътя, предопределен от семейната среда. На десния бряг на река Арно в родния му град Флоренция е внушителната статуя на крал Виктор Емануил II (1820–1878) – дело на баща му Емилио Дзоки, а на стотина метра от нея се издига паметникът на италианския национален герой Гарибалди – творение на чичо му Чезаре Дзоки (1851–1922) (Капчев, 1907: 105–106).

А и творческият път на фамилията Дзоки не е случаен, защото корените ѝ са от малкото тосканско селище Капрезе Микеланджело, което е и родно място на гениалния ренесансов творец Микеланджело Буанароти (1475–1564), който се ражда в този кастил.

Сега родната къща на Микеланджело е музей, в който няма нито една негова творба, но в двора на кастела през 1910 г. се издига скулптурна композиция, творение на Арналдо Дзоки. Бронзовият орелеф изобразява младежеца Микеланджело, който сякаш още от детските си години вижда бъдещите си творения.

Фонтанът в Симеоновата градина в Пловдив, посветен на Съединението на Княжество България с Източна Румелия

Както Дзоки си спомня, до осемнадесетгодишната си възраст не възнамерява да става художник. Той има влечение към класическите езици, като чете непрекъснато Омир. Но изведнъж у него настъпва рязка промяна и младият Дзоки се увлича по изкуството. „По цели дни и нощи не излиза от ателието на баща си, където под неговото напътствие се учи да моделира с креда.“ (Нурижан, 1934: 119).

Първата творба на скулптора в България е фонтан, който се намира в град Пловдив и представлява млада девойка, която държи над главата си съд, от който се стича вода. Фонтанът е построен през 1891–1892 г. и символизира шестата годишнина от Съединението на Княжество България с Източна Румелия – 6 септември 1885 г., и пускането на пловдивския водопровод в експлоатация на същата дата. Намира се в Симеоновата градина, където се е провело първото българско стопанско изложение. За съжаление фигурите на младото момиче и птиците са отлети от чугун и са в много лошо състояние¹⁾.

Статуята на свободата в Севлиево - скулптура на девойка с развети коси.

В ръцете си държи лавров венец и тръба, с която зове за обединение с Македония.

Първият паметник на младия творец в България, който е посветен на Освобождението (1878), е открит в Севлиево през 1894 г. Роденият тук скулптор Асен Пейков (1908–1973) споделя със свои съграждани, че за големия му приятел Арналдо Дзоки фигурата на тази статуя е една от любимите му творби. Това е скулптура на девойка с развети коси, която в ръцете си държи лавров венец и тръба, с която зове за обединение с Македония. Статуята на свободата, която е поставена на площада, бързо се превръща в естествен център на градския живот. Въздигната е по инициатива на опълченското дружество „ЛЕВ“ в чест на падналите опълченци в Руско-турската освободителна война 1877–1878 г. и убитите в Априлското въстание през 1876 г. (Братованов, 1940: 8–10).

Въпреки че днес симетонадаровития флорентинец не се споменава толкова често, Дзоки невинно е бил забравен. От най-ранните си творчески години се радва на заслужено признание и

слава в Италия. По повод издигането на паметника на падналите при геройската защита на град Алтамура през 1799 г. възхитените от творбата му жители го правят почетен гражданин на южния италиански град, а през 1900 г. е тържествено открит и паметник на Гарибалди в Болоня (Капчев, 1907: 106).

Най-знаменитата творба на Дзоки в България е монументът на Цар Освободител, посветен на руския император Александър II (1855–1881), който се намира на площада пред Народното събрание в София. Ето какво си спомня скулпторът, когато разбира, че е спечелил конкурса:

„На 15 октомври 1900 година получих официалното потвърждение, че аз спечелих конкурса за паметника на Цар Освободител. Това бе за мен една голяма изненада. Помня, че моите родители тогава плакаха от радост. Почнах да работя усилено. Цели четири години непрекъснато работих над паметника, като накрая се разболях. На 27 октомври 1903 година Негово Величество крал Виктор Емануил посети ателието ми и остана извънредно доволен от завършения бюст на цар Александър II. По този случай на фасадата на моята скромна вила е поставена една възпоменателна плоча.“ (Нурижан, 1934: 124).

Безспорно най-известната творба на Арналдо Дзоки е паметникът на Цар Освободител в София. Изграждането на монумента има дълга и изпълнена с перипетии история. Следосвобожденският възторг на българския народ и неговата благодарност към освободителите намира израз в създадения комитет „Цар Освободител“. Негов председател е големият възрожденски деец Стоян Заимов (1853–1932), а почетен председател става княз Фердинанд (1887–1918). Комитетът взема решение за издигане на паметник на руския император Александър II (Капчев, 1907: 86–93).

През 1900 г. Комитетът определя място пред Народното събрание за издигане на паметника и съставя програма за обявяване на конкурса. Изисква-

Паметникът на Цар Освободител в София, посветен на руския император Александър II

нията към авторите на проектите са определени точно – кои лица и събития от Освободителната война да бъдат изобразени. При създаването на фигурата на руския император Александър II се оставя значителна творческа свобода, както и за вида и размерите на композициите. Задължително трябва да присъстват образите на великия княз Николай Николаевич (1831–1891) – главнокомандващ на руската Дунавска армия, граф Николай Игнатиев (1832–1908) – защитник на българската кауза, както и прославените полководци герои – генералите Йосиф Гурко и Михаил Скобелев (1843–1882). Възнаграждението за победителя в анонимния конкурс е 300 000 франка (Капчев, 1907: 95–97).

В продължение на три месеца от обявяването на програмата (15 януари 1900 г.) около 90 автори от различни страни изпращат заявка, като впоследствие мнозина от кандидатите се отказват и остават 31 творци, които успяват да изпратят проектите си навреме. Всички гипсови макети пристигат до началото на септември, опаковани в 120 сандъка с обща тежест 22 тона. Изложени са от 1 до 20 септември в голямата зала на Княжеския манеж за оглед и преценка от обществеността (Капчев, 1907: 100–105).

Първа награда с пълно единодушие на комисията печели проект номер 11 с мотото „Roma“, чийто автор е Арналдо Дзоки. Единствено флорентинецът изпълнява всички изисквания на журито. Проектът е направен от гипс и е висок два метра, а фигурата на конника е 60 см. При прочитането на името му избухват бурни аплодисменти от присъстващите. Върху макета е поставен лавровият венец на победата и е издигнато италианското знаме. Присъстващите са възхитени как един италианец, чужд на българския и на руския дух, успява да изпълни с вещина и разбиране задачата на конкурса²⁾.

От тайната канцелария на княза изискват от Русия фотографии на лицата, които ще бъдат изобразени в скулптурната композиция, и ги изпращат на автора в Рим, за да ги използва при създаването на скулптурите³⁾. Тържеството за първата копка и полагането на основния камък е на 23 април 1901 г. Датата не е случайна, защото на този ден в цяла България се отбелязва 25-годишнината от Априлското въстание. На площада пред Народното събрание се събира многохиляден народ, извършва се водосвет, а след това почетният председател на Комитета княз Фердинанд произнася реч, посрещната от хората с гръмогласно „ура“. В основите на паметника в медна кутия е поставен тържественият възпоменателен акт към идните поколения заедно с всички документи на комитета, като в капсулата има и по една от всички български монети, употребявани по това време⁴⁾.

За построяването на монумента Х Народно събрание отпуска 300 000 лв. от бюджета, а държавният глава дарява 50 000 лв. лични средства. На същия ден се открива и всенародна подписка за набиране на средства от съпри-

частния към идеята български народ чрез специално отпечатани марки, а в България се организират повече от 500 клона на комитета⁵⁾.

Когато паметникът е готов, транспортирането на конната статуя от Италия до България среща множество препятствия, особено при преминаването през железопътните тунели в Сърбия, които са засвидетелствани през месеците ноември и декември 1902 г. в българската преса, където почти ежедневно присъства информация за трудностите по пътуването на високата три метра и половина статуя още от Рим⁶⁾. По това време в София зимата е изключително люта. За да могат да превозят паметника, от трамвайното депо до гарата построяват специална трамвайна линия. Волски коли пък докарват паметника до площада. В София пристига и скулпторът, за да проследи монтирането на статуята.

„След две години заминах за София. Още на другия ден след пристигането ми в българската столица ми съобщиша, че статуята на коня на царя, тръгнала от Рим преди мен, е останала по пътя, близо до сръбската граница, пред входа на един тунел и поради голямата ѝ височина не е могла да продължи пътя. Веднага бил образуван цял керван, каран от волове, който трябвало да мине през един път – стръмен, неудобен и покрит с дълбок сняг. Колко мъчнотии видяха тогава нещастните момчета, които се бяха заели с докарването му до София!“ (Нурижан, 1940: 210).

Паметникът е окончателно завършен на 15 септември 1903 г. и трябва да бъде открит на 30 август 1904 г. За ателието на скулптора в Рим заминава приемателна комисия начело с председателя на комитета Стоян Заимов. По негово настояване Арналдо Дзоки допълнително разработва в композициите участието на българското опълчение. Войната на Русия с Япония (1904–1905) отлага тържествата по откриването на паметника на Цар Освободител⁷⁾.

Следващата творба на Арналдо Дзоки е в Оряхово и е посветена на загиналите румънски войници в Руско-турската освободителна война от 1877–1878 г. Монументът е издигнат през 1903 г. и представлява женска фигура, която символизира

Монументът в Оряхово, посветен на загиналите румънски войници в Руско-турската война. Паметникът е издигнат на мястото, където са се водели боевете за освобождението на града.

свободата, а откриването на паметника е на мястото, където на 21 ноември 1877 г. са били боевете за освобождението на града (Коцев, 2004: 109–117).

Идеята за Опълченския паметник в Русе предхожда софийския с цяло десетилетие, но откриването му се осъществява през 1909 г. Арналдо Дзоки отново е сред народа и сред останалите живи опълченци и поборници, между които е и Райна Княгиня (1856–1917) (Лебилян, 2002: 12–24).

Италианският скулптор е показан за освещаването и на откриването на паметника на Цар Освободител на 31 август 1907 г.

„Никога няма да забравя оная величествена гледка, която представляваха руските знамена, носени от самите бойни офицери и войници. След свършването на обряда, всички пеш в стройни редове, горди и мълчаливи, се отправиха към църквата, где то коленичиха по стъпалата и върху самата площадка: всички изглеждаха, като че са сенките на падналите, които сякаш бяха се отпавили на едно свещено изкупление. Тази гледка ме просълзи и аз никога няма да я забравя...“ (Нурижан, 1934: 125–126).

В България не го забравят и през 1931 г. Арналдо Дзоки получава писмо от софийския кмет Владимир Вазов (1868–1945), с което на френски език го информират за това, че българската столица е горда и признателна и високо цени художествения му шедьовър – един от най-хубавите паметници в света, и му връчват почетния медал на град София по повод четвърт век от откриването на паметника на Цар Освободител⁸⁾.

Ателието на Дзоки в Рим е в близост до Портата Пиа – тих кът за спокойствие, където цари ред. То често се посещава от българските приятели на скулптора (Нурижан, 1934: 119–123). За съжаление след Втората световна война всичко е строено наново и няма и следа от двора, където е стояло гипсово копие на паметника на Цар Освободител. Тук Дзоки пише и неиздадените си спомени „По пътя на миналото, спомените на един художник“ (Sulle vie passato memorie d'arte), в които има немалко страници, посветени на България⁹⁾.

Опълченският паметник в Русе

Арналдо Дзоки поддържа приятелски отношения с много свои български колеги като Асен Пейков, Андрей Николов и др. Неговата привързаност към българите започва от студентските му години. Изключително скромния по техните сведения Дзоки не се притеснява да проявява жив интерес към творчеството им, да пише за него и в Италия, и в България, да ги поощрява през годините, да увеличава броя на своите български приятели, ревностно да поддържа това приятелство до края на дните си през 1940 г.

След всичко, което е направил за България, Арналдо Дзоки ще продължи да бъде свързан с нашата история, благодарение на своите паметници, превърнали се в символи на свободата и европейския дух в новоосвободената ни родина. Повече от едно столетие по-късно паметниците на италианския скулптор продължават да присъстват в София, Пловдив, Севлиево, Оряхово и Русе, да внасят своя колорит в градския пейзаж и да са обединителен център на всички важни годишнини и държавни тържества.

БЕЛЕЖКИ

1. ДА – Пловдив, Ф29/К, оп. 4, а.е. 33, л.23.
2. ЦДА, Ф 3К, оп. 8, а.е. 196, л. 20.
3. ЦДА, Ф 3К, оп.8, а.е. 210, л.10.
4. ЦДА, Ф 3К, оп. 1, а.е. 138, л. 8–24.
5. Народни права, № 190, 4 юли 1907, с.1.
6. Вечерна поща, № 506, 7 ноември 1902 , с.3.
7. ЦДА, Ф 3К, оп. 8, а.е 1006.
8. Текстът е от неиздадените спомени на Арналдо Дзоки, пазени от аптекаря Карло Болони в град Сартеано (Италия). Благодаря на господин Болони, че любезно ми предостави да използвам мемоарите на твореца.
9. Текстът е от неиздадените спомени на Арналдо Дзоки.

ЛИТЕРАТУРА

- Братованов, С. (1940). *Опълченското дружество „ЛЕВЪ“ и въздигнатите от него паметници в Севлиево и Канлъ-дере*. Севлиево.
- Капчев, Г. (1907). *Признателна България*. София.
- Коцев, Н. (2004). *Град Оряхово до Освобождението: Историко-географски данни*. София: Борина.
- Лебикян, Х. (2002). *Опълченският паметник във Русе*. Русе.
- Нурижан, Ж. (1934). *Творци на италианския дух*. София.
- Нурижан, Ж. (1940). *Приятели на България*. София.

THE SCULPTOR WHO REPRODUCED THE LIBERATION OF BULGARIA (1878)

Abstract. Bulgaria was emancipated from the Ottoman rule after the Russian-Turkish war in 1877–1878 and turns into one of the new countries in Europe. As an expression of the enthusiasm of the Bulgarian people were created many monuments dedicated to the liberty. One of the most famous of them are the works of Arnaldo Zocchi who was a noted Italian artist of the late XIXth and early XXth century. He was born in Florence and died in Rome. The artist won many prizes and gained prestige in many competitions all over the world, but his name echoes in the memory of Bulgarians with his monuments dedicated to their freedom. The most popular creations of Zocchi in Bulgaria are the Monument of the Tsar Liberator in Sofia, the Monument of Liberty in Rousse and the Monuments of Liberty in Sevlievo and Oryahovo.

Radoslav Spasov, PhD

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: spasov_r@abv.bg